

Spisovatel, novinář, fotograf a pracovník neziskovky Ekolist.cz Jan Rybář strávil v Rusku hodně času. Jeho zkrvavená fotografie z obléhání ruského parlamentu před dvaceti lety **obletěla svět**.

PETR KAMBERSKÝ

LN Jaké to je, dívat se na tu fotku dnes?
Paradoxní. Fotím dvacet let, učím to lidi na kurzech, i jednu cenu za focení jsem dostal, ale u tohoto obrázku jsem objektem, nikoli autorem.

LN Jak se dvacetiletý kluk dostane do přestřelky v centru Moskvy?

Byl jsem tehdy v Rusku teprve podruhé, dělal reportáž pro Studentské listy na Čukotce a najednou mi paní bytná říkala, že v rádiu hrají jen samou vážnou hudbu, že neví, co se děje, a že je to ale určitě zlé. A nenašlo mne nic jiného než honem helikoptérou a letadlem vyrazit do Moskvy. Tehdy to ještě s pomocí pár dolarů šlo hodně rychle.

LN V průběhu puče zahynulo jen několik lidí, zraněných také nebylo moc. Jak jste se do střelby zamíchal?

Jenže tehdy nikdo nevěděl, jak to dopadne! Na Moskvu se valilo vojsko a tanky taky mohly vykoupat odpůrce v krvi. Jelcin se zabarikádoval v takzvaném Bílém domě, což bylo sídlo parlamentu, i jeho sídlo, a ten se stal centrem odporu proti pučistům. Kolem byly demonstrace, blížila se armáda, trochu se střelelo, byl obrovský zmatek. Byl jsem nedaleko parlamentu a viděl přijíždět transportér, z něhož visel mrtvý člověk. Jak se později ukázalo, byl to demonstrant, který zkoušel vojáky přemluvit, aby neútočili na parlament, a oni ho zastřelili. Příběh jsem blíž, chtěl jsem mít fotku, zmáčkl spoušť a ve chvíli, kdy blesk bleskl, na mě někdo zevnitř vystřelil. Přestal jsem vidět, přestal jsem slyšet, všude jsem měl krev.

LN Napadlo vás, že váš první puč může být pro vás ten úplně poslední?

Tak tím jsem si byl v tu chvíli jist. O to víc mne překvapilo, že žiji. Oči mi zachránil právě ten foťák a vlastně mi nic strašného nebylo.

LN Jak lze přežít výstřel z blízkosti?

Není zcela jasné, co se vlastně semlelo. Dodnes mám po těle zasekaných několik střepin, které jsem schytl z té těsné blízkosti. A podle balistických expertiz, které dělali pak tady v Československu armádní experti, šlo o slepou patronu.

LN Takže nechtěl zabít, jen vystrašit?

Když po vás vystřelí z obrněnce, na němž vezou zastřeleného člověka, je vám jasné, že vás chtějí zabít. Pak, po expertize v Praze, jsem zase žil deset let v domnění, že to byla jen výstraha. Až poté jsem zjistil, že se na takové akce velmi často míchaly slepé náboje s ostrými, a to jak z úsporných, tak i „taktických“ důvodů. Dodnes nevím, zda střelec věděl, čím má nabito. A už to asi nikdy nezjistím.

Pointa je v tomhle: při výstřelu z takové blízkosti – byl to metr a půl – i slepá patrona může snadno zabít, protože sprška střepin, pokud zasáhne obličej, zabije či oslepní. Měl jsem prostě štěstí.

LN Co pak? Nemocnice, letadlo domů?

Ani náhodou. To v takových situacích nejde, v nemocnici by vás našli a třeba i dorazili. Z davu mne zachránily dvě Moskvanky, odvedly domů, ošetřily, daly vodku – proti šoku, samozřejmě.

LN Idyla.

Ne úplně. Po chvíli se vrátil otec rodu, který byl v ulicích, a řekl: Venku je to zlé, hledají tě, jestli sem přijdou, tak bude s námi zlé. Musíš se někam ztratit, nemůžu kvůli tobě zničit celou rodinu.

LN A vyhodil vás na ulici.

Když jsem se balil, tak najednou přišel takový velký hrdinský ruský moment. Otec řekl: Zůstaň. Bylo to velké gesto. Všichni jsme věděli, jak funguje Sovětský svaz, a kdyby pučisti vyhráli a mne někdo našel, rodina by skončila v nejlepším případě ve vězení.

Naštěstí ráno bylo po všem, bitva o parlament nakonec nebyla. Ruský prezident Boris Jelcin, zdánlivě bezvýznamná figura uvnitř Sovětského svazu řízeného komunistickou stranou, vylezl na obrněný transportér a vyhlásil vítězství, konec puče. Je to jedna z nejslavnějších fotek jeho kariéry. Začalo neuvěřitelné a bohužel pozapomenuté období zásadních změn, které skončily rozpadem Sovětského svazu.

LN Ale puč byl namířen primárně proti Gorbačovovi, vítězem tedy měl být on.

To je zábavné. Gorbačov, jak známo, s Jelcinem těsně předtím tvrdě soupeřil. Jel-

Moskva, srpen 1991. Na snímku, který obletěl svět, je Jan Rybář zraněný při puči konzervativních sovětských sil. FOTO MICHAEL RONDOUT / AP

Když na tebe vystřelí, tušíš, že jsi mrtvý

S původně geologem Janem Rybářem o tom, jak přežít střelbu zblízka, o Iráčanech vítajících v Bagdádu Američany, o zázraku jménem Jelcin i o tom, jak prodat deset tisíc kusů své prvotiny

cin jej teď sice zachránil, ale zároveň ho po puči odsunul na vedlejší kolej. Gorbačov už najednou nikoho nezajímá. Pak mu Jelcin koncem roku vzkázal, že se rozhodl rozpustit SSSR a že je bez práce. A bylo to.

Osobně jsem přesvědčen, že hodnocení Jelcina v dějinách Ruska a Evropy bude nakonec pozitivní. Lze mu ledacos vyčítat, ale byl to skutečný demokrat, opravdu věřil, že lidé mají právo říkat, co si myslí. Dnes to zní banálně, ale kdo zná Rusko, ví, jaká to byla tehdy doba a že tahle myšlenka byla opravdu zcela revoluční. V dnešním, putinovském Rusku, to už tak zcela jednoznačně neplatí.

LN Tehdy to vypadalo, že skutečné vítězství pravdy a lásky se neudálo ve střední Evropě, ale o kus dál na východě. Že se říše temna a posléze zla obrací vstřícně a pokorně k Západu a jeho pravidlům.

Dopadlo to jinak. Otázka je, zda to vůbec mohlo dopadnout jinak „jinak“. Ale to bychom museli sedět u vodky a celý den by nám nestačil...

LN Nechcete snad naznačit, že „někdo jako Putin“ musel přijít?

Odpovím příběhem. Já jsem byl v Bagdádu ani ne 24 hodin poté, co Saddámův režim padl. Nikdo mi to nechce věřit, ale tehdy Iráčané Američany vítali s velikým nadšením. „Zlý režim, strážce všeho zla, padl, konečně se budeme mít dobře, jako v Americe.“ A když jsem tam byl po roce zas,

v roce 2004, tak už Američanům začali pod auta chystat bomby. A jedním z důvodů byla naštvanost, že blahobyt se nedostavil.

S Ruskem, a nejen Ruskem, to je stejné. Po první měsíce stačila ke štěstí samotná radost ze svobody, ale pak už ne. Ekonomika se začala hroutit, a co hůř, ulice ale i byznys ovládli gangsteři a mafianti. Země se řítila do katastrofy, pár takzvaných oligarchů dostalo v zemi pod kontrolu úplně vše.

JAN RYBÁŘ

Český novinář, fotograf a spisovatel se narodil před čtyřiceti lety v Hradci Králové. Vystudoval v Praze **geologii** (Mgr.) a **mezinárodní vztahy** (Ph.D.) a ve Skotsku **žurnalistiku** (Mlit). Jako reportér MF DNES projel celý svět. Je autorem několika knih, první z nich, **Historiky z konce světa**, byla zařazena mezi 30 nejlepších českých psaných cestopisů všech dob.

V roce 2004 získal hlavní cenu v soutěži **Czech Press Photo** za fotografii z kavkazského Beslanu. Loni vydal svoji beletristickou prvotinu, detektivku z rudolfinské Prahy **Čtvrtá kostka**, přinášející alternativní vysvětlení smrti astronoma Tycha Braha. Nyní působí v serveru o životním prostředí **Ekolist.cz** v rámci grantu **Rok jinak** Nadace Vodafone.

S tímhle naprostým rozpadem se vypořádal právě až Putin. Ale ten už si rozhodně nemyslel, že každý si může říkat, co chce.

To je obecná situace, která má klasický a předvídatelný průběh: odstranění nepřítel, vakuum zaplněné chaosem a zločinem, frustrace a teprve poté prostor obsadí nějaká pevnější síla, která buduje nějaký řád.

LN Není to příliš troufalé zobecnění?

Nechci dělat chytrého, ale já za těch dvacet let byl opravdu na mnoha místech, mnohokrát a často na dlouho. A tento proces jsem sledoval v Rusku i Čechensku, v Afghánistánu i Iráku, a i ledaskde jinde.

Proč o tom mluvím: jsem si naprosto jist, že to samé se bude teď dít v zemích islámských revolucí. Diktátor padl, slavíme v ulicích, máme se zle kvůli těm, co byli u moci. A po dvou letech se ukáže, že prázdný prostor se musí něčím zaplnit.

LN Když útočníci zbourají dvě komerční budovy v New Yorku, zahájí Amerika dva obrovské válečné konflikty a má podporu velké části světa. Když útočníci zbourají dva velké obytné domy v Moskvě, zahájí Moskva relativně malou válku a svět se na ni dívá skrz prsty. Není to pokrytecké?

Jistěže trochu je. Ale... druhá válka v Čechensku byla opravdu hrozná, s koberečným bombardováním obytných částí měst, vražděním, to opravdu nejde srovnat s postupem Američanů v Iráku či Afghánistánu.

LN Tedy nesdílíte názor, že výbuchy provedli Putinovi bývalí kolegové z KGB, aby zdůvodnili druhý vpád do Čechy?

Nejen v Čechách je velká tendence vidět Rusko a Putina buď brýlemi velkého strachu, jak to dělá třeba bývalý prezident, nebo obdivu, který předstírá, že jde o zcela normální demokratickou zemi, jak to dělá třeba současný prezident. To je k ničemu.

Jelcinovi patří veliký dík, že nasměroval Rusko ke svobodě. Ale, marná sláva, musíme zároveň uznat, že Putin přinesl do rozvrácené, rozkradené a gangsterské země stabilitu a vlastně i prosperitu. Tím neříkám, že to tak mělo být. A už vůbec neříkám, že to vše dopadne dobře.

LN Kdo ten atentát tedy nachystal?

Dokud a pokud se neotevrou nějaké archivy, tak se to nikdy nedozvíme. Na každé straně existuje padesát teorií. Mohli to být Čečenci, mohli to být kremelští agenti, mohli to být Čečenci ponouknutí KGB... Když jde o Rusko, není vůbec na škodu přiznat si pravdu a říct: Já prostě nevím.

LN Živil jste se jako novinář, a takhle snadno rezignujete?

Nikoli snadno, ale realisticky. Pochopíte, že mluvíme o Rusku, tedy zemi, kde je většina informací nedostupných a tajných, kde se nedostanete k dokumentům. Všichni se už rok předhánějí ve spekulacích, co Putin a Medvedev vlastně chystají na příští rok, kdy budou prezidentské volby, ale všechno jsou to jen dohady. Pro politologa je to děsné poznání, ale je to tak. Pokud se nestanete členem nejužšího kremelského vedení, nevíte skoro nic.

LN Před sedmi lety jste coby pišící novinář zvítězil na Czech Press Photo s fotografií z Čechenska Bolest Beslanu. Jak to snaželi profesionální fotografové?

No, pár jich bylo trochu našťavaných, říkali, že bych se měl držet svého kopytá. Ale jinak mi přáli, o tom nepochybují.

LN Před lety jste odešel z novin. Kam?

Rok jsem pracoval v cestovatelském časopise a teď, díky Nadaci Vodafone, pracuji v neziskovce.

LN Jak se dostane novinář z komerčního média do zelené neziskovky?

Získal jsem grant Rok jinak, což je geniálně jednoduchá věc. Myšlenka zní: špičkový profesionál stráví rok v neziskovce, předává jim své know-how a jeho plat ten rok hraá Vodafone.

LN A dělá jim kašpárka.

To se jich musím zastat, jim jde jen o to, aby se odvedla nějaká práce. Nemluví mi do ní, ani nemusím někde panáčkovat či vyprávět v časopisech, jak je nadace skvělá.

LN Takže co jste? Editor v neziskovce, fotograf nebo spisovatel?

V neziskovce, konkrétně v serveru o životním prostředí Ekolist.cz, teď rok pracuji. Stále fotím a pořádám kurzy psaní i focení pro lidi, kteří se to řemeslo chtějí trochu naučit. A samozřejmě píšu.

LN Stal se z vás spisovatel?

To je krapet nadnesené, napsal jsem několik cestopisů. Úspěšný jako Michal Viewegh nejsem. Ale vloni jsem vydal svoji beletristickou prvotinu, detektivku o tom, kdo zamordoval Tycha Braha. Prostě jsem chtěl zkusit, zda po dvaceti letech krátkých textů dokážu napsat něco, co má sto tisíc slov. No a povedlo se to: knížky se zatím prodalo skoro deset tisíc kusů.

LN Není možná. Historické detektivky o starém hvězdáři?

Lidi rádi čtou detektivky. A samozřejmě jsem měl kliku. Krátce po vydání začali historici zkoumat Brahovy ostatky a pod dohledem televize je vyndávat z krypty. Ale kdyby ta knížka, Čtvrtá kostka, byla pitomá, tak by si to lidi řekli a neprodávala by se. Takhle si řekli, že na ní něco je.

LN Jednu věc stále nechápu: jak se ta vaše krvavá fotografie dostala do agentury AP, kdo ji tehdy v Moskvě vyfotil? Copak tam byly americké štáby?

Nikdo tam nebyl, puč byl rychlý, nemohly stihnout tam doletět. Pořídil ji Michael Rondout, fotograf San Jose Mercury News, který byl v Moskvě na dovolené a stejně jako já hned běžel tam, kde se střílelo...

LN Co říkali rodiče, když objevili v novinách fotku syna s popiskem „zraněný obránce „Bílého domu““?

Ti byli samozřejmě šílení, měli hrozný strach, ale ve dvaceti to člověk nechápe.

LN Zjevně vás to neodradilo.

Do válek jsem jezdil dál, viděl jsem Čechensko, Afghánistán, Irák a samozřejmě celé to peklo na Balkáně. Teď už nejedzím. Mimo jiné proto, že mám doma jednu tříletou a jednu měsíční dcerku. A pomalu začínám chápat, jak moc se o mne máma s tátou tehdy museli bát.